

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 225, GOD. XV, BEOGRAD, UTORAK, 17. NOVEMBAR 2020.

Redakcija: Aleksandra Sekulić, Dejan Vasić, Jelena Veljić, Dušan Grlić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeci broj izlazi 15. decembar 2020.

MIKSER

Piše: Aleksandra Sekulić

ZAPISI IZ PODZEMLJA – OGLEDI O TEKTONICI JEDNE IZLOŽBE

Posle izložbe *Momci*: „Imali su oko sebe taj neki sjaj“

Kakve veze onda oni, drmatori, robovlasnici i vojvode, bankomati i armija naoružana stariom dobrim poluautomatskim puškama, imaju sa ubedljivo poslednjem, na lestvici opstanka, hijerarhiji prioriteta, smisla i značaja, jednog malog, ni medija, kopileta jednog, priče, naracije slikom orečeme, reči oslikane, zbrda zdola, ravna gora i topola. Strip. Strip autor, umetnik, pa alternativni i autorski strip. Pitajte ih, šta to znači, ne znaju.

Radovan Popović, oktobar 2020

Beogradsku jesen 2020. godine obeležilo je laskavo prvo mesto po zagađenosti vazduha, a ukrasili je i međusobni obračuni mafijaških klanova, prodaja Sava centra, smrad koji se širi iz reke Save, prelazak u fazu pandemije u kojoj je i više od 3.000 zaraženih dnevno. Međutim, vesti iz kulture najviše su mobilisale najširu javnost, jer je počeo odlučni obračun sa podzemljem ljudskog duha. Igrom slučaja, ili Harmsovi „Slučajeva“, moje prvi seminarски rad na fakultetu, davnih 1990-ih, bio upravo: „Podzemni svetovi u Epu o Gilgamešu, Odiseji i Eneidi“, pa se osećam pozvanom da osvetlim i ovo podzemlje, alternativni strip u Srbiji i njegov uticaj na kulturnu politiku nadzemlja.

SUBJEKTIVNI KADAR

U Kulturnom centru Rex 1998. godine održan je festival stripa XER. Ja sam tek nekoliko meseci pre toga prvi put čitala časopis Striper, i u njemu strip „Jelka kod Ivanovih“, autorskog dua Wostok/Grabowski, a po tekstu Aleksandra Vvedenskog, čime sam momentalno inicirana u publiku alternativnog stripa. Nisam propustila nijedan dan ovog festivala, jer to je bila prva manifestacija gde sam mogla da vidim nešto od savremene kulturne producije i sa drugih prostora ratom uništavane Jugoslavije. Uz to, bilo je to leto kada je dekan Filološkog fakulteta Radmilo Marović ukinuo Opštu književnost i teoriju književnosti, dakle moje studije, i ta je vest bila još vrlo sveža i traumatična. Bilo mi je dobro u društvu koje se bavi tekstovima recimo Franca Kafke, Ljubomira Micića ili grupe OBERIU¹, piše i crta svoje, i pomera granice, tog leta veoma tesne. Prešao je XER i granice Cinema Rex-a, te se deo programa odvijao u Staroj kapetaniji u Zemunu.

2011. godine na konferenciji „Nezavisni strip širom sveta“ na Univerzitetu u Liježu predstavila sam svoje istraživanje o strip fanzinima i alternativnom stripu u Srbiji. Na poklon univerzitetskoj biblioteci donela sam i knjigu „Nevidljivi strip – Alternativni strip u Srbiji 1980-2010“ u izdanju Narodne biblioteke Srbije. Knjigu smo stvarali svi zajedno: autori, urednici, umetnici,

dizajneri, arhivari, logografi (na liniji Beograd, Subotica, Pančevo, Vršac) kao deo planiranog digitalnog arhiva produkcije alternativnog stripa koja je u vremenu nastajanja uglavnom ostala ispod radara domaćih kulturnih institucija i arhiva, a svojim umetničkim i međunarodnim značajem uveliko zasluguje da буде sačuvana. U takvom evropskom epicentru mišljenja i proizvodnje stripa, dok sam izlagala postupno, da neupućenoj publici osvetlim kontekst i infrastrukturu koju ne poznaju, na moje veliko iznenađenje, desilo mi se da me studenti ovog univerziteta pitaju šta trenutno rade Kosmoplovci i da mi učesnici konferencije dopunjavaju informacije o radu Aleksandra Zografa i Danila Miloševa Wostoka.

Između ove dve tačke u vremenu, pre i posle njih, bilo je jako puno crtanja, radionica, izložbi, izdanja, festivala, i zajednica alternativnog stripa se redovno okupljala, pomagala, snalazila, podržavala, saradivala i obnavljala. Na samoorganizovanim festivalima poniklim iz same zajednice (XER, GRRR! u Pančevu, Novo doba festival) do međunarodnih festivala širom sveta; od prve izložbe u galeriji SULUJ 1999. godine (zahvaljujući Dejanu Sretenoviću i Centru za savremenu umetnost u Beogradu), do izložbi na Oktobarskom salonu, u muzejima savremene umetnosti u Beogradu, Novom Sadu, Zagrebu. Od fotokopiranih 'uradi sam' fanzina do časopisa *Reč*, *Stripburger* i *Symposion*, od samizdata „Mutamat“ 1999. godine do strip albuma u ediciji *Studiostrip Fa-*

MIKSER

Aleksandra Sekulić: Zapis iz podzemlja – ogledi o tektonici jedne izložbe

Blok br. V

Danilo Milošev Wostok; Wostok/Grabowski

ŠTRAFTA

Grupa za konceptualnu politiku: *Hronologije sadašnjosti* Silvena Lazarisa

ZID

Tanja Ostojić: *Misplaced Woman?*

zi izostanka, ali blede pred rastućim značajem te izložbe. Srećom, TV Krpelj je upravo objavio dokumentarni film „Momci: Imali su oko sebe taj neki sjaj“ koji je dostupan na internetu, a u kojem se mogu videti i sama izložba i medijski prilozi o celom slučaju, iliti priključenja.

PRIKLJUČENIJA

U filmu vidimo na otvaranju izložbe očekivanu zajednicu alternativnog stripa i pripadajuću publiku. Međutim, jedna potpuno nova publika dolazi nešto kasnije, 13. oktobra, koju ne vidimo jer se nisu zabeležili. Ta – do sada neviđena – publika, maskirana fantomkama, njih petnaestak, došla je da „očisti“ ovu galeriju skarednih sadržaja, suzavcem i ručnim cepanjem radova. Nova publika došla je sa dovoljnim saznanjima o izložbi i nije bila raspoložena da sluša kustoskinju Anitu Bunčić koja je pokušala da razgovara sa njima, tačnije: pobegli su od nje. Došli su zbog crteža „Kenjkavac“ iz 1995. godine, prozvanog da je najgora opasnost po društvo, koja se mora odmah sankcionisati. Ova interventna brigada mobilisana je prvo na socijalnim mrežama, na kojima su objavljivani pozivi na linč i pretanje smrću autorima. Autori su prijavili pretnje policiji, ali reakcija policije stigla je tek posle interventne maskirane brigade i cepanja izložbe. Kustoskinje su ispravno odlučile da galerija u kojoj su razbacani ostaci pocepane izložbe ostane otvorena za javnost i prepozname nastalu situaciju kao *instalaciju*. (Ovaj postupak podsetio me je na sličnu odluku holandskog umetnika Rona Sluika, koji je početkom 2000-ih u Berlinu postavio blizu Bundestaga svoj rad/obeležje na kome je pisalo da je 1933. godine Marinus van der Lubbe zapalio Rajhstag; ovaj rad je preko noći nestao, policija ga je posle potrage našla bačenog i unakaženog svastikama i drugim nacističkim porukama; Ron Sluik je tako unakažen rad samo vratio na prvobitno (javno) mesto). Instalacija u Staroj kapetaniji je takođe bila posećena, od slučajnih prolaznika do ekipa novinara, ambasade Francuske, kolega iz polja kulture. Istovremeno, pojavljuje se u javnosti i viđenje ovog događaja kao još jednog pritiska u sklopu bitke za *nekretninu* Stara kapetanija, koja još nije postala kafana, a to je već prevelika aberacija na Zemunskom keju. Takođe, spekulise se da je izložba „izazvala“ ovaj napad samom činjenicom da je jedan od članova grupe Momci i karikaturista Marko Somborac. O samom radu na kome je nacrtana beba sa sekirom u glavi, sa natpisom preuzetim iz novina 1990-ih, konačno u filmu možemo čuti i grupu Momci: Nikola Vitković: „Ja vidim ovu karikaturu kao crnouhumorni prikaz cenzure. Dakle, to što vidite je jedan kenjkavac, koji – šta je radio? Previše je kenjkao, da izvinate, previše je pričao, previše je kritikovao, previše je crtao neke nepoželjne stvari, i zbog toga dobio sekirom po glavi. Pri tom je sve cakano i slatkasto nacrtano, ne da bi afirmisalo nasilje, već zbog toga što je posredi ironija.“ Shvatam da je crtež iz 1995. godine (za manje upućene: ratne godine, koja je obilovala nasiljem i u slici i u reči i u mesu), računao, dakle, na sposobnost svoje publike da operiše u registru ironije i time bitno precenio svoju novu publiku iz 2020. godine. Kako nova publika dolazi sa socijalnih mreža, naoružana dekontekstua-

brike knjiga, od *Stripera* do zbornika poput „Ruska avangarda u stripu“ u izdanju Električne iz Pančeva. Od reportaže u prestižnom časopisu *Comics Journal* o festivalu GRRR! 2003. godine (Chris Lanier) do slavnog Bob Levinove recenzije Wostokovog izdanja „Robusto!!!“ na engleskom u istom časopisu 2016. godine. Od digitalne platforme Kosmoplovci do TV Krpelj, od radio-nice u Deliblatskoj peščari do Fijuk sajma. Ove, 2020. godine, *nisam bila* tog 8. oktobra u Staroj kapetaniji, na otvaranju izložbe „Imali su oko sebe taj neki sjaj“ grupe Momci u okviru Festivala nesvrstanog stripa Novo doba, odnosno retrospektive grupe koja više ne deluje kao grupa, ali ostavila je veliki opus i uticaj (Nikola Vitković, Marko Somborac, Dablibor Novak, Goran Rajšić, Andrej Vojković). Opravdani su razlo-

¹ Avangardna grupa OBERIU (skraćenica za Udruženje realne umetnosti, čije je nastajanje, kako to navodi Aleksandar Flaker (Ruska avangarda, SNL/ Globus, Zagreb 1984), sinhrono s pojavom i konstituisanjem evropskog nadrealizma, a i poetika njenih pripadnika ima podudarnost s nadrealističkom poetikom. Jezgro tog umetničkog kruga, koji se pojavio 1926., činili su Danil Harms, Nikolaj Zabolocki, Aleksandar Vvedenski, Igor Bahterević Boris Levin, a podržavana je i radovima pesnika Vaginova, Jurija Vladimirova, Tufanova, kao i slikara Kazimira Maljevića i Pjotra Sokolova.

ŠTRAFTA

Piše: Grupa za konceptualnu politiku

HRONOLOGIJE SADAŠNOSTI SILVENA LAZARISA

Prinela njenom skromnom odjeku među čitalačkom publikom uskoro će se naći nova knjiga francuskog antropologa i političkog aktiviste Silvena Lazarisa (*Sylvain Lazarus*), pod nazivom *Chronologie sadašnjosti*, u izdanju Grupe za konceptualnu politiku iz Novog Sada. Knjiga nije ništa manje neuobičajenog naziva od njene prethodnice od istog autora, *Antropologije imena*, čiji smo prevod objavili 2013. godine. Krucijalnu knjigu za političko mišljenje i politiku kao mišljenje koja se pojavila u ovom malom izdavačkom poduhvatu i među nama, aktivistima, moralni smo da obavimo da bismo je preveli, a preveli smo je da bismo mogli da je pročitamo. Taj izdavački izbor je bio sasvim singularan i ticalo se, kao što se danas tiče, našeg aktivističkog i političkog rada koji povremeno pravimo intervencije i unutar izdavačkog miljea. Novu knjigu, *Chronologie sadašnjosti*, u najboljoj tradiciji francuske misli, čini tekstovi predavanja koja je Silven Lazaris održao tokom 2018. i 2019. godine u Parizu i u Frankfurtu, a ovo je jenja prvo izdanje, kako na srpskom tako i na bilo kom drugom jeziku. Kako sâm autor tvrdi za svoju novu knjigu, ona je bila neophodna da bi ispitao održivost kategorija koje je postavio u *Antropologiji imena*, što sugerira da se radi o dva potpuno različita konteksta u kojima ove knjige nastaju.

Sredina devedesetih godina XX veka, kada nastaje *Antropologija imena*, takođe je vreme kada je Silven Lazaris bio aktivni učesnik organizacije koja je nosila naziv Politička organizacija (*L'Organisation Politique*), zajedno sa Aleandom Badijuom (Alain Badiou), Natašom Mišel (Nataša Michel) i mnogim drugim aktivistima, i koja je postojala u periodu kojim na nazivu periodom intelektualnog entuzijazma, invencije politike u interiornosti i subjektivnosti, odnosno postojanja masovne politike koja je bila na strani ljudi. Ta politika se velikim delom odvijala kroz rad sa radnicima bez papira (*sans papiers*). Danas situacija nije takva i on smatra da u Francuskoj politika koja je na strani ljudi ne postoji. Kao i u Srbiji, postoje okupljana ljudi, izlasci na izbore, glasanje, i to naziva „većinskim fenomenima“ koji se dovršavaju u državi kao jednom mestu politike danas. Osnovno pitanje koje se postavlja jeste šta je moguće uraditi u takvoj situaciji? Po njemu, potrebno je uvek iznova krenuti od hipoteze o subjektivnom političkom kapacitetu ljudi i u sasvim novim terminima uspostaviti postupke mišljenja ukoliko se razgovor i rad obavljaju sa ljudima kao sa sagogornicima i eventualnim saborcima. To je vrlo važno, jer mišljenje ljudi funkcioniše shodno onom mogućem, dakle obrnutu od naučnog mišljenja koje formuliše i opisuje stanje stvari, a nikada ne predlaže nešto što moguće učiniti iz perspektive ljudi, niti to radi sa njima. Intelektualnost, kako nam je u jednom od razgovora tokom rada na ovom izdanju rekao Silven Lazaris, se mora podrediti onom subjektivnom ljudi. Ljudi nisu naučnici, što ne znači da su nekompetentni za mišljenje politike, a pošto nisu tretirani kao objekti naučnog saznanja, naučnike ništa ne sprečava da im pristupe kao sebi ravnini i sa njima organizovano nešto preduzmu i stvore, uključujući u to i politiku.

Politiki, dakle, ni aktivisti ne razdvajaju od teorije i nauke, a pogotovo kada je u pitanju ono što Lazaris naziva *marksističkim klasiizmom*, dokle Marksovom teorijom o proletarijatu kao revolucionarnoj klasi, sposobnoj da porazi buržauziju i da ostvari diktaturu proletarijata, a zatim da se na nestankom privatnog vlasništva uspostavi besklasno, komunističko društvo. Lazaris, kada govori o suočavanju sa sadašnjosti, sa onim što danas postoji, se suočava i sa onim što danas više nije na delu. Tako danas, po njemu, više ne postoji revolucionarna politička moć industrijskog proletarijata koji će kroz oslobađanje samog sebe oslobođiti čitavo co-

lizacijom, sa jasnim ciljem da o 1990-im ne sazna dalje od onoga što se dozvoljava zнати, sa misijom da moralnu paniku pretvoriti u uspešan obračun, teorijski razgovori o umetnosti su „smor“, kako su koleginici Buncić u bekstvu od razgovora objasnili. U nekim od mnogobrojnih komentara savremenika crteži i alternativne kulture 1990-ih bilo je čuđenja zbog ove ekstremne doslovnosti, „kao da se pank nikada nije desio“. Zamislimo tek da se razgovor o estetiči protegne i do dadaizma... Ali, nećemo ga ovde protezati u vremenu prošlosti, toliko sadašnjosti traži svoju reč.

Na filma, koji nas vodi kroz reakcije u medijima: novinara, umetnika, predstavnika civilnog društva, prelazimo na najbolju tekstualnu arhivu celog ovog niza slučajeva koji se i dalje razvijaju, na portal Seect, koji je uredno i brzo izveštavao o događajima, i prenosio brojna saopštenja, tako da možemo pratiti ponašanje institucija. Autori radova na izložbi, grupa Momci, okupili su se posle više od 25 godina, predstavljajući andergrand strip radove iz vremena mладаљачког bunda. Kako su i sami naveli, bili su „strip-eksponenti opste pomake mladinskog Jugoslavije početkom 90-ih“ za agresivnijim i grafički eksplicitnijim sadržajima, podizanjem praga tolerancije na šok, hrvljenjem da se što pre prepustimo svim porocima zapadne pop/kontra/kulture“ koje su propagirali dok su kultu krojili urednički pregaženi vremenom. Na izložbi „Imali su oko sebe taj neki sjaj“, otvorenu u okviru 11. Međunarodnog festivala nesvrstanog stripa Novo doba – „Zadnje doba“, upala je 13. oktobra uveče grupa od 15 mlađica sa maskama i kapuljačama na glavi. Oni su bacili suzavac u galerijski prostor i copeali izložene radove. Tom incidentu prethodile su pretnje smrću učesnicima izložbe, koji su to i prijavili policiji, ali se i poređ toga dogodio vandalizam. Beogradska policija saopštila je 15. oktobra da je uhapsila pet osoba, od kojih su tri maloletne. Asocijacija nezavisne kulturne scene Srbije (NKSS) odmah je reagovala na ovaj dogadjaj saopštenjem, i najočitije je osudila upad grupe maskiranih mlađadi i uništavanje izložbe strip grupe Momci u Umetničkoj galeriji Stara kapetanija, kao i reakcije u javnosti povodom predstave Zlatka Pavkovića o Srebrenici, koje je okarakterisala kao međiški linč, te nasilno ometanje izložbe „Kapija – i kad boli, istina je tijek“ u Centru za kulturnu dekontaminaciju. „Nedugo zatim, grupa batinaša, našak onima koji su vulgarno skrnavili spomenik Grobniča narodnih heroja na Kalemegdanu je upala u galeriju Stara Kapetanija i praktički uništila izložbu strip grupe Momci koja je i počela rad u divedesetima, zato što je crtež zločina zametao sa način na koji nije nijedan stvarni zločin. Galerija Stara Kapetanija od otvaranja izložbe dobija pretnje i upros činjenici da je policija obaveštena o pritiscima, a obezbeđenje unajmljeno, petnaestak organizovanih pojedinaca uspeo je da uništi više originalnih radova grupe Momci, ali pre svega da doprinese kako ugrožavanju slobode govora, tako i daljim nasilnim pritiscima na jedinstveni javni kulturni prostor na Žemunskom keju“, navela je NKSS i ocenila da pasivnost vlasti i većeg dela javnosti podseća na „poznate istorijske faze fašizacije i društva i politike“. Usledilo je Saopštene Ministerstva kulture i informisanja Republike Srbije. Prvom recenicom osuduje se „svaki put nasišta nad umetničkim slobodama i ugrožavanje fizičkog integriteta autora i posetilaca na kulturnim događajima“ ALI isto tako smatra da „prikrivanje i afirmisanje skarnehin i nemoralnih sadržaja, zaognuto plastičnom navodne stvaralačke kreativnosti, s punim pravom izaziva negativne reakcije najvećeg dela javnosti“. (Dobro ste pročitali, SA PUNIM PRAVOM). Prema mišljenju Ministarstva kulture, napad nije smeo da se desi, ali „ni izložba sa onako užasavajućim pojedinim radovima nije smela da bude otvorena“. „Ona (izložba) delom svog takozvanog andergrand sadržaja i pripada ‘podzemlju’ ljudskog duha, kao što i napadači na nju pripadaju hulganskom podzemlju“, ocenilo je Ministarstvo kulture. Ministarstvo kulture naveće i da oštro osudiće „oba modela ponašanja“

i poziva „čitavo društvo da poštuje zakonske norme i opšteprihvaćena moralna načela, kako bi se izbegle sve potencijalne situacije ovog ili sličnog tipa“. Takođe, izraženo je očekivanje da će nadležni organi pronaći i privesti pravdi lica koja su upadom na izložbu i drugim nedopuštenim radnjama ugrozila javni red i mir.

U trenutku objave Saopštenja, još uvek aktuelni ministar kulture je Vladan Vukosavljević. U kulturnoj javnosti, posle inicijalnog šoka, postavio se pitanje da li je ovo zaista stav Ministarstva kulture, u kojem ipak godinama rade i ljudi koji su zaista iz samog polja kulture, ili je ovo „labudova pesma“ odlazećeg ministra, u trenutku kada je nepoznatno da će biti na toj funkciji u novom sastavu Vlade. I, desilo se nešto važno: solidarnost među kolegama. Osudu od strane stručne javnosti i udruženja počele su da stižu na adresu Ministarstva. Asocijacija nezavisne kulturne scene Srbije (NKSS), Udrženje likovnih umetnika Srbije (ULUS) i Savez udruženja likovnih umetnika Vojvodine (SULUV) napisali su: „Ministarstvo kulture i informisanja je 15. oktobra 2020. godine objavilo najsrmatnije saopštenje u istoriji te institucije. Od Minhenu 1937. godine, ni jedan ministar kulture u svetu se nije usudio da govorи o ‘degenerisanju umetnosti’ jer takvim saopštenjem, umesto da zaštiti slobodu umetničkog stvaralaštva, Ministarstvo kulture je ohrabrio huligane da nadalje oni odreduju što je prava, a što nije prava umetnost i da batinama dešpravdu u pozorištu, u galerijama i na koncertima. „Nije da crtež ‘Kenjkava’ nije smeo da se desi, niti smelo da se desi da se Beogradski skinheds ubiju dečaka Dušana Jovanovića, samo zato sto je bio Rom. Nije da izložba ‘Kapija – i kad boli, istina je tijek’ nije smela da se desi, bombardovanje Tuze nije smelo da se desi. Nije da predstava ‘Srebrenica. Kad mi mrtvi ustanemo’ nije smela da se desi, Srebrenica nije smela da se desi. Sram vas bilo!“ Saopštenje Ministarstva osudili su i Udrženje likovnih umetnika na primenjenim umetnostima i dizajna Srbije (ULUPUDS) i Srpsko književno društvo. Srpski PEN Centar očenio je da je napad na izložbu „vrh ledeng brega u očiglednoj rastućoj netoleranciji i nasilnoj retorici“ u društvu u Srbiji, „olicanju i pretjerjana i medijskim progonom, kao i u sistematičnom potiskivanju drustvenih i kulturnih razlika“.

U međuvremenu je na sajtu Ministarstva kulture osvanuo odgovor na ove osude. Ocenjujući reagovanje NKSS, ULUS-a i SULUV-a sramnimi, Ministarstvo u svom reagovanju na ovo njihovo saopštenje, u tekstu koji je potpisala Ivana Dedić, pomoćnik ministra, sektor za savremeno stvaralaštvo, zaključilo da je to „najobjasnija ideologizovana paškvila, uz licemerno dovođenje u isti kontekst umetničke slobode, pojedinačnog zločina rasističke grupe i ubistva nedužnog dečaka, događaja iz ratova na prostoru bivše SFRJ i nasišničkog upada na izložbu sa skarednim sadržajem, a sublimat svega toga jeste da je Ministarstvo kulture i informisanja nacističko, iako kada treba da tog istog Ministarstva da se dobiju sredstva za različite namene i projekte onda nema ni govor o nacizmu“. Faszinantan mi je ovaj otvoreno izrečen stav iz Reagovanja na Saopštenje da je licemerno od strane radnika u kulturi da apliciraju za podršku Ministarstva, a da ga posle kritikuju. Iz ovoga je jasno da je proces normalizacije klijentelističkog odnosa i u kulturni odmakao toliko da je osnovna ideja kritičke i angažovanje kulture koja se prijavljuje za podršku iz javnog budžeta, a ne privatnog novca ministra Vladan Vukosavljevića i zameierice Ivane Dedić, zamjenjena konstruktom nekog lijkenja koji se novac obavezuje da čuti. Zadržaćemo se i na pojmu koji se pojavio nekoliko puta u javnom diskursu: degenerisana umetnost. U Minhenu je 1937. godine nacistički režim napravio izložbu „Degenerisana umetnost“ na kojoj su izloženi radovi avangardnih umetnika, kako bi se utvrdila unisona kultura Trećeg rajha i „prokazala“ umetničku avangardu zbog svoje „izopćenosti“. U Srbiji se na farsačin način već jednom izvela, verovatno bez svesti o ovom pretekstu i već istorijski poznatoj formi, slična prezentacija, i to prilikom „prokazivanja“ Sladane Varagić koja je smenjena

sa mesta direktora Kulturnog centra Požega. Zorica Mitrović, predsednica Skupštine opštine Požega je 2018. godine javnosti želela da prikaže koju je umetnost otkupom za Požegu sakupila smerajena direktorka, i pokazujući radeve umetnika Milovana Destila Markovića uzvikivala, „Znači, ova je strašno“. Borka Pavčević je o ovom slučaju pisala u tekstu „Degeniranu umetnost“ u Danas, kao o tendenciji opasne analogije sa tridesetim godinama i najtamnjim stranama istorije. Međunarodno udruženje likovnih kritičara AICA – Sekcija Srbija upravo na to skreće pažnju: „Kao članovi i članice Udrženja likovnih kritičara, izrazito smo zabrinuti zbog terminologije korišćene u pisanju Saopštenja Ministarstva kulture koja nedovoljeno podseća na razrađenu nacističku terminologiju učući Drugog svetskog rata, kojom

„čišćenja“ grada od migranata. Maja Gojković preuzima funkciju u Ministarstvu kulture i informisanja 29. oktobra, i sa sjajta Ministarstva nestaju mnoga od pomenućih saopštenja i obraćuni povodom napada na izložbu u Staroj kapetaniji. Vršioca dužnosti direktora Muzeja savremene umetnosti u Beogradu, Viktori Kiša, Ministarstvo je sprečilo u nameri da ukloni rad Zorana Todorovića na izložbi „Akvizicije“ u MSU i na tom mestu postavi kafanu. U žiži kulturne javnosti bio je Kiš i zbog najavljenje izložbe venčanica kreatora Žan Pol Gotjea, koja će se ipak održati – da, u Muzeju savremene umetnosti. U emisiji „Pravac“ na TV Pink 29. oktobra Zoran Čatić i Nikola Kusovac izgovaraju oštre kritike i diskvalifikacije članova ULUS-a i rukovodstva, uz neovlašćeno prikazivanje video radova i performansa pojedinih umet-

BLOK BR. V

Danilo Milošev Wostok

Wostok/Grabowski: „Peti prizor“ (1997), po tekstu Aleksandra Vvedenskog, „Jelka kod Ivanovih“ (1938), table 4 i 5 / ilustracije na II i III strani

Beton je već objavio „Peti prizor“ 2012. godine, i objavljivačemo ga u delovima svakih nekoliko godina, za svaku generaciju.

Danilo Milošev Wostok: „Barbarians Unite!“ (2013) inspirisan tekstovima Ljubomira Micića iz romana „Barbarogenije-decivilizator“ (1921) / ilustracija na I strani ■

je opisivana moralna izopačenost *degenerisane umetnosti*, umetnosti koja se razvija izvan „opštete prihvaćena moralna načela“ nacističkog režima. Zahavamo da Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije povuče sporno Saopštenje uz nedovoljeno jasnu osudu počinjalaca naših izložbi, i da uputi javno izvinjenje, kako autorima izložbe, tako i široj javnosti zbog korišćenja neprimerene terminologije. U ovom Saopštenju AICA-e ukazuje se na još jedan problem: „Takođe, koristimo priliku da uputimo i siri apel javnosti, Vladu i Ministarstvu kulturi da zabrinjuju za ljudske i kulturne vrijednosti, a ne za političke i socijalne teme“. U ovom se saopštenju ne kaže da se podmeću narodu i da kažu da je to umetnost“, „toliko je upletena politika u umetnosti da je to odgurnulo samu umetnost“ i što može da doveđe do toga da čemo „puštati kriminalce, silovatelje, jer mogu da kažu eto, pravili smo performans“. I oni i Kusovac govore kako žale da generacije u Srbiji ne znaju ništa o srpskoj umetničkoj produkciji, i za spomenik Stefanu Nemanji Kusovac kaže da nema ništa protiv da vlast demonstrira svoju snagu, „treba čutati i videti kako će narod reagovati“, a da su aktuelni napadi na projekt spomenika ideološki. Čalić se nadovezao da u ime naroda garantuje ovaj razvoj, kao režimi znanja – muzeje, pozorišta, biblioteke. Poruka je jasna, svaku sledeću liniu nasilja negovanja spektakl dogovorene javnosti progutaće ka poslasticu. Bez borbe, ostaće napulj, umetnost i narod, bez doma, bez reka, bez vazduha, bez želje za refleksijom. Unutra će biti venčanice i (...) oni, drmatori, robovlasnici i vojnici, a ovi prizvani umetnici i rukovodaci ULUS-

ika, čime ilustruju svoju tezu o navodnom niskom umetničkom nivou nasuprot estetskom kvalitetu spomenika Stefanu Nemanji, u javnosti žestoko osporavanim, koji se podiže ispred nekadašnje Železničke stanice u Beogradu. Za mnoge od nas bio je to prvi put da u medijima vidimo Nikolu Kusovca posle članka u Politici 29. novembra 2018. godine u kojem se navodi da ga Više tužilaštvu u Minhenu tereti da je saučesnicima predalo jednoj galeriji u Minhenu već broj falsifikovanih slika zenitističkog perioda za koje je tvrdio da su originalni. Zoran Čatić je ovoj umetničkoj produkciji postavio pitanje „Čemu provokacija?“ i ocenio da umetnici misle „da mogu svašta da podmeću narodu i da kažu da je to umetnost“, „toliko je upletena politika u umetnosti da je to odgurnulo samu umetnost“ i što može da doveđe do toga da čemo „puštati kriminalce, silovatelje, jer mogu da kažu eto, pravili smo performans“. I oni i Kusovac govore kako žale da generacije u Srbiji ne znaju ništa o srpskoj umetničkoj produkciji, i za spomenik Stefanu Nemanji Kusovac kaže da nema ništa protiv da vlast demonstrira svoju snagu, „treba čutati i videti kako će narod reagovati“, a da su aktuelni napadi na projekt spomenika ideološki. Čalić se nadovezao da u ime naroda garantuje ovaj razvoj, kao režimi znanja – muzeje, pozorišta, biblioteke. Poruka je jasna, svaku sledeću liniu nasilja negovanja spektakl dogovorene javnosti progutaće ka poslasticu. Bez borbe, ostaće napulj, umetnost i narod, bez doma, bez reka, bez vazduha, bez želje za refleksijom. Unutra će biti venčanice i (...) oni, drmatori, robovlasnici i vojnici, a ovi priz

večanstvo. Realna, stvarna iskustva su to pokazala: ukidanje privatnog vlasništva nije dovelo do ukidanja države i do besklasnog društva, kao što socijalističke države nisu dovele do komunizma. Međutim, ako više ne možemo govoriti o marksističkom klasizmu, o buržoaskom možemo. Danas je na delu *buržoaski klasizam* koji se identificuje takođe kroz upotrebu klasnih pojmoveva i klasne borbe, ali bez teza o diktaturi proletarijata i odumiranju države. Sa njim je neophodno suočiti se, jer je on postao klasifikacionizam koliko i antagonizam, odnosno klasizam države (*etatski klasizam*). On deli, razdvaja, cepa i antagonistički se suprotstavlja ljudima koje briše iz svog registra, a to čini tako što briše figure na kojima se zasnivalo njihovo pravo. Drugim rečima, opstajanje buržoaskog klasizma zamagljuje pitanje države danas sa kojom i treba da se suočimo, jer je upravo ona ta koja je antagonistična prema svemu onome što joj nije potičnjeno niti je pod njom sastavljeno i organizovano. Dodajmo i to da je buržoaski, državni klasizam dominantna i ekskluzivna intelektualnost heterogenog koja je vođena društvenim naukama uz podršku filozofije. Dakle, on se dovršava u državi i ni na koji način se ne suočava sa njom, dok je politika koja se u ovim okvirima razvija izborna i parlamentarna, a forma organizovanja partija, koja danas, ma koliko radikalna, uveliko pripada prostoru države, a ne ljudima. Međutim, moraju li organizovane inicijative danas biti isključivo parlamentarne?

Danas je subjektivni kapacitet ljudi bez sopstvene organizacije, a pošto politika uvek podrazumeva organizaciju, možemo se upitati da

li je on i bez politike. Ljudi se okupljaju, protestuju, izlaze na ulice i glasaju na izborima. To je nešto što je Lazaris uočio u Francuskoj, kao i mi u Srbiji, i nazvao ga „većinskim fenomenom“. Međutim, dogodili su se Žuti prsluci, a onda i Kabildosi u Čileu. U pitanju su mesta na kojima su se moglo čuti reči ljudi, reči koje su problematične i koje nije izgovorila nikakva vlast (ni akademska, ni medijska, ni politička) i koje su još uvek u disperzivnom stanju, ali je izvesno da odolevaju prostoru države. Žuti prsluci odbijaju svaki oblik organizacije jer u njoj vide nagoveštaj hijerarhije koja je osnovna odlika vlasti. Danas u Francuskoj ljudi takođe odbijaju laži koje im država tokom pandemije servira i ne traže istinu od nje, jer smatraju da istina više ne može biti odlika vlasti. Međutim, u Srbiji imamo upravo suprotnu stvar: ljudi znaju da ih država laže, ali od nje ipak zahtevaju istinu, istinu koju ona više ne može da im pruži. Možemo pretpostaviti da je zbog toga traže od druge, bolje države, one do koje bi se došlo uspostavljanjem uslova „za dobre i fer izbore“, međutim, ti uslovi se zahtevaju od same vlasti, one koja je izbore i o(ne)mogućila. Čini se da se ovakvim zahtevima apeluje i priziva nešto što je nemoguće i što održava stanje stvari, nasuprot mogućem koje je u osnovi svake politike, pa i one koja je na strani ljudi. Ta nemogućnost koja postaje nemoć je toliko prihvaćena da ni u jednom trenutku u Srbiji nismo mogli čuti: *Vučiću, demision!*

Organizacija je u politici neophodna i ona je uvek rezultirala jednim „mi“. Kolektiv, preskripcija, odluka, jedno „Idemo!“ i sada čitamo – jedno „mi“. Odsustvo mestu politike (na distan-

ci od države) i odsutnost organizacije i tog „mi“ jeste nalaz ili uvid iz Lazarisovog suočavanja sa sadašnjim i pozicijom koja je „nakon političke organizacije“. On za sebe kaže da nema organizaciju, jer organizacija bez političke linije nije politička, i konstatuje sledeće: „*Ako se vratim na subjektivno bez organizacije i ako je organizacija iz porekla ‘mi’... šta je sa subjektivnim bez ‘mi’? Možda tako prelazimo na porekak ‘ja’.* Nakon organizacije u smislu Političke organizacije, prešli smo iz porekla ‘mi’ u porekak ‘ja’.

Svako deluje ili interveniše u svoje ime: niti je pristalica, niti je član.“ Dakle, u trenutnoj situaciji više ne postoji kolektiv, ni subjekt, niti jedno „mi“ koje je moguće identifikovati. Deluje li stoga situacija bezizlaznom? Lazaris smatra da je potrebno tražiti izlaz suočavajući se sa njom; sada se radi o tome da je svako „ja“ za drugo „on“ (a svako „on“ ili „ona“ je takođe jedno „ja“) i da je zato potrebno nešto treće – treće mesto na kome se možemo sresti, razgovarati, obratiti jedni drugima i možda jedni drugima nešto predložiti. To je ono što bi danas moglo biti moguće, pa onda i moguće za mišljenje politike.

Kada Silven Lazaris u *Hronologijama sadašnjosti* stavљa na proveru temeljne kategorije *Antropologije imena* kako bi video što je zastarelo u odnosu na period kada je bilo politike u interiornosti, on to čini da bi *proglasio kraj*, da je nešto gotovo i završeno, kako bi se napravio prostor za nešto novo što je moguće preduzeti, reći i misliti u današnjoj situaciji. Dakle, danas postoji ono subjektivno, pa možda i politika (postavlja se pitanje da *kada misle politiku, da li danas ljudi misle državnu politiku?*), čak i ako ne vidimo organizaciju na strani ljudi. Zato

u poslednjem predavanju u ovoj knjizi pod nazivom „Nakon Političke organizacije“ Lazaris i postavlja pitanja koja se tiču sadašnjosti: *koja je subjektivnost danas moguća i koje su prakse sa stanovišta ljudi moguće u odnosu na državu?* Za njega, ono što je danas moguće jeste rad na ispitivanju većinskih fenomena koji su etatistička pojava, odnosno pronalaženje načina na koji je moguće priči tim fenomenima *onakvim kavki jesu, pa onda i ljudima takvimi kakvi jesu*, da bi se razumelo kakvo je subjektivno mišljenje ljudi s obzirom na vlast, državu, izbore itd. Pritstup u subjektivnosti bi otvorio mogućnost da se ovo mišljenje ljudi ne smatra automatski upisanim u register saglasja sa državom, jer ono ipak dolazi iz njihove singularne intelektualnosti. Na taj način Lazaris i pronalazi kategorije do kojih je došao analizirajući iskaze Žutih prsluka tokom masovnih protesta u Francuskoj koji su se desili neposredno nakon održavanja ovih predavanja – *moral* koji oduzimaju od nemoralne vlasti i pripisuju ga sebi, dovode u pitanje *legitimitet* vlasti, drže do *nereprezentacijskog* karaktera sopstvenih praksi, kao i do onog *nacionalnog* koje se tiče svih ljudi u Francuskoj. Možda je takvim pristupom mišljenju ljudi i njegovom identifikovanju moguće predložiti distanciranje od većinskih fenomena, od praksi fokusiranih isključivo na prostor države, a zatim i predložiti drugo. I zaista, Lazaris završava *Hronologije sadašnjosti*, predlažući traganje za prostorima drugaćijim od države, onih koji bi bili na distanci od nje, kao i rad na pronalaženju kreativnosti, invencija i inspiracija, prostora moguće pozitivnosti ljudi u odnosu na strukture, vlast i na državu ■

ZID

Tanja Ostojić Misplaced Women?

Ujeku aktuelnih progona, pretnji, i vređanja savremenih umetnika u Srbiji, a posebno performans umetnika, strip crtača, kao i članova Upravnog odbora i Tela ULUS-a koji orkestriraju pojedinci, grupe ekstremista i pojedini mediji, pozivam sve na solidarnost! Vezano za moj rad na aktuelnoj Jesenjoj izložbi Udrženja Likovnih Umetnika Srbije u Paviljonu Cvijeta Zuzorić na Kalemegdanu, upućujem poziv zajedan praktični ogled, za Vas, Vašu decu, studente i prijatelje: –pokušajte da se bavite performans umetnošću uz primenu ovih jednostavnih instrukcija.*

Dugogodišnji projekat Tanje Ostojić *Misplaced Women?* bavi se, pre svega, osetljivošću roda u kontekstu migracije, evocira i testira neprijatnosti tokom administrativnih i sigurnosnih provera koje su postale deo svakodnevice putnika. Rad je osmišljen kao internet i kao realna platforma u javnim prostorima koji su vezani za migracije, a manifestuje se, pre svega, serijom performansa same autorke, grupnim i delegiranim performansima, kao i performans-radionicama, što znači da su, iako je umetnica autorka koncepta projekta, učesnice radionica i drugi autori pozvani da izvode ovaj rad, baziran na osnovnoj ideji autorke u datom kontekstu. Inicijalni performans sastoji se od raspakivanja, izvrtanja i detaljnog pretresa kompletnog sadržaja, džepova, tašne, novčanika, ličnih kofera i torbi performera na lokacijama koje su značajne za migracije, kao na primer: aerodromi, železničke stanice, *Western Union* servis za transfer novca, policijske stanice za strance u kojima se pribavljuju dozvole za boravak i slično. Ostale autorke koje iz sopstvene perspektive izvode ovaj performans na autentičnim lokacijama ponavljaju slične akcije koje se nadovezuju na osnovni idejni koncept rada *Misplaced Women?*, tj. bave se pozicijama i iskustvima osoba u tranzitu, migraciji ili izbeglištvu, kojima je često narušena privatnost i koje su izložene različitim vrstama nasilnog pretresa od strane graničnih službenika, pokazivanju ličnih stvari i prisilnom obelodanjivanju činjenica iz sopstvenih života... ■

Tanja Ostojić:
MISPLACED WOMEN? (2009-2020)
delegirani performans

Partitura za izvođenje performansa, br.1: Raspakivanje lične torbe

Oko sat vremena, sa/bez pripremama, jedan/više performera, prostor vezan za migracije

Instrukcije:

- Odaberite javni prostor od značaja za migracije koji vas posebno intrigira (javni prevoz, glavna autobuska stanica, aerodrom, granica, džentrifikovani deo grada...)
- Kada stignete tamo raspakujte svoju torbu (kao na primer: **tašnu, ranac, kofer, ceger** sa ličnim stvarima ili praznim plastičnim kesama i pakovanjima od potrošačkih proizvoda...)
- Izvadite svaku stvar napolje i izvrnite je naopaka. Izvrnite unutrašnjost torbe napolje. Izvadite sve iz svojih džepova. Izvrnite džepove. Skinite cipele. Izvucite perle. Nakon što ste sve raspakovali, pogledajte da li možete još nešto da otkrijete.
- Za napredne i posebno motivisane: Možete uraditi isto na različitim lokacijama, da vidite da li se vaša akcija različito percipira u drugo vreme i na drugim mestima. U tom slučaju, nacrtajte mape gde ste sve izvodili performans.

Napomena:

Razmislite o tome kako se osećate dok ovo radite u javnosti. Da li se osećate izloženo? Kako ovo iskustvo rezonuje sa vašim životnim iskustvom i da li vas približava ljudima u izbeglištvu, u tranzitu, sa ljudima koji žive na ulici ili slično... Budite otvoreni za razgovor sa prolaznicima o tome šta radite i zašto to radite. Neka performans traje barem pola sata... Ako ste se hektično raspakovali, nakon kratke pauze i razmene, pokušajte da spakujete svoje stvari sa pažnjom i s poštovanjem (ili obrnuto).

Posebna napomena:

Može se ispostaviti da prostori za koje smatramo da su javni, zapravo to nisu. To znači da sa ovim performansom možete preispitivati javni prostor i uvideti gde (nije) moguće izvesti ovu akciju. Obvezujuće vas može odgurnuti metar od ulaza (u šoping centar ili ono što su danas postale železničke stanice) ili vas policija može pitati

– „Šta radite?“. Savetujem da povedete nekoga sa sobom ko će počušati da zagovara obezbeđenje, dok ne završite performans. Takođe možete reći da tražite neku svoju stvar (šta god to bilo), kako biste izbegli da budete izbačeni ili uhapšeni... s obzirom na to da su performansi i snimanje zabranjeni na mnogim mestima.

Objavljanje:

Donesite svoj prilog (u formi **crteža, beleške, fotografije**) na Jesenjoj izložbi* ULUS-a, Paviljon Cvijeta Zuzorić, Mali Kalemegdan, Beograd. Pošaljite svoj prilog za objavljanje na ***Misplaced Women?*** blogu: <https://misplacedwomen.wordpress.com>

Autorstvo i objavljanje:

Sa „Misplaced Women?“ projektom obraćamo posebnu pažnju na koautorstvo. Molimo vas da potpišete sopstvenu akciju kada je delite na društvenim mrežama sa: ***Misplaced Women?, delegirani performans Tanje Ostojić, Raspakivanje lične torbe, vaše ime i prezime, datum, trajanje i lokacija.*** Mi ćemo učiniti isto sa vašim prilozima. Molimo Vas da nas obavestite da li ste saglasni sa objavljanjem vašeg priloga na *Misplaced Women?* blogu i u kontekstu izložbi arhiva projekta.

* Jesenja izložba se održava u periodu od 12. novembra do 6. decembra 2020.

Ilustracija:

Autor crteža: Dejvid Kejn/David Caines, sa performansa koji je izvela Tereza/Teresa Albor u Westfield Shopping Mall, London, realizovanog u okviru „Misplaced Women?“ performans radionice u javnom prostoru Tanje Ostojić, LADA, London, decembar 2016.